

OSMOJEZIČNI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK

Kad želim prikazati *Osmojezični enciklopedijski rječnik*, gotovo da sam samim naslovom rekao o kojem je rječniku riječ, jedva da treba reći da je to rječnik Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda »M. Krleža« jer drugih sličnih gotovo da nema. Izašao je samo prvi svezak, od šest nanjeravanih, koji obuhvaća slova A - E pa je njegova ocjena u jednom smislu i prerana i pravodobna: prerana jer nemamo cijelo djelo, a pravodobna jer na vrijeme možemo upozoriti na neke slabije strane koje bi se u idućim svescima mogle otkloniti.

Kad se pojavio prvi svezak, odmah je naišao na bučan odjek jer je Danica Tešić postavila javno pitanje, u *Vjesniku* od 20. veljače 1988, je li taj rječnik koristan i na nj odgovorila negativno, čak rugalački. Njezin je argumentić pobila Anita Peti rekavši da je svaki rječnik koristan ako se njime znamo dobro služiti.

Kratki članci bez obrazloženja nisu dovoljni da procijenimo što smo s Osmojezičnim rječnikom dobili jer pitanje ostaje ozbiljno: nije li vrijeme općih višejezičnih rječnika prošlo? Zlatno doba mnogojezičnih rječnika bilo je u doba ruske carice Katarine Velike, nekada su oni bili opća pojava, a u bogatoj hrvatskoj leksikografskoj prošlosti većina je naših rječnika bila višejezična, počevši od petojezičnoga rječnika Fausta Vrančića (1595), prvoga hrvatskoga tiskanog rječnika do četverojezičnoga Jambrešićeva (1742), trojezičnih Jakova Mikalje (1649-1651), Ardelija della Belle (1728), Josipa Voltića (1802), Joakima Stullija (1801, 1806, 1810), da one u rukopisu i ne spominjem.

I danas se izdaju višejezični rječnici, ali prvenstveno stručni. Spomenut ću naša četiri petojezična tehnička rječnika (engleski, njemački, francuski, ruski,

hrvatski - 7bog naziva hrvatski treći rječnik iz te serije žestoko je i besmisleno napadan!) u izdanju Tehničke knjige: *Klimatizacijska i rashladna tehnika* (1983), *Obrada podataka i programiranje* (1984), *Automatizacija* (1984), *Medicinska tehnika* (1986) i samo jedan strani, ali zato dvadesetojezični (engleski, francuski, njemački, ruski, španjolski, bugarski, hrvatski, češki, danski, nizozemski, finski, mađarski, talijanski, norveški, poljski, portugalski, rumunjski, srpski, slovački i švedski): Imre Móra *Hűsznyelvű kiadói szótár - Publisher's Practical Dictionary in 20 Languages* (Praktični izdavački rječnik u 20 jezika), Budimpešta, 1984.

Višejezični rječnici općega jezika znatno su rjeđi, ali se izdaju i danas, npr. osmoejezični *Capitol's Concise Dictionary*, Zagreb, 1983, gdje se nalazi i hrvatski stupac.

Ipak ostaje pitanje koliko su takvi višejezični opći rječnici potreba ili luksuz. Ako bismo i rekli luksuz, onda to Osmojezični enciklopedijski rječnik JLZ ne pogađa u punoj mjeri jer on nije samo općega jezika, nego ima i opširan terminološki glosar raznih struka, i obilje imena ubrojivši među njih i etnike, koja obično ne nalazimo u drugim rječnicima; osim temeljnoga rječničkoga blaga obuhvaća i »(1) razgovorni rječnik, do neke mjere čak i šatrovački; (2) sve pojmove osnovne nastave i pouke; (3) termine pojedinih struka, od tradicionalnih obrta do raketne tehnike, informatike i kibernetike, te vrlo razvijen pojmovnik pojedinih humanističkih područja (folkloristika, religija, pravo, politika, sociologija, filozofija).« (Str. VIII.) Zbog takve raznovrsnosti ima bogato razrađene strukovne označnice, a jednim dijelom i druge pa uz pojedine riječi nalazimo u kojim se sve strukama upotrebljava, često i u kojim značenjima i kako se to kaže drugima, u rječniku navedenim jezicima. Tako je npr. *abercija* označena: 1 astr, 2 fiz, 3 biol, 4 med (nas-

tranost, abnormalnost), 5 jur, 6 → zastarajanje → skretanje (2), *artikl*: 1 trg (prodajni predmet) 2 (novinski članak) 3 (gramatički član) 4 anat (zglob); *asocijacija*: 1 (udruženje, savez) 2 psih 3 bot 4 zool 5 fiz, kem; *atmosfera*: 1 astr (plinoviti plašt nebeskoga tijela) 2 geog (uzdušni plašt Zemlje) 3 fiz (zrak, uzduh) 4 fig (okolina) 5 fig (raspoloženje) 6 fiz (mjera) i sl.

Već samo takvo klasificiranje pojedinih riječi velik je dobitak, a nije to jedini (spomenut ću kasnije i neke druge) jer svako solidno radeno djelo, a Osmojezični rječnik je takav, veliki je dobitak za našu leksikografiju jer u bogatoj djelima još uvijek nam nedostaje mnogo priručnika, često i osnovnih. A taj osmoezični rječnik sa zadnjim, šestim sveskom koji će imati abecedno kazalo svih stranih jezika kao cjelina vrijedit će kao 56 dvojezičnih rječnika. Ako kažem da su svi nazivi dani i na latinskom jeziku, onda sam rekao još jedan dobitak koji nije malen. Vrelo je na kojem mnogi mogu zahvaćati ako se njime žele svrhovito služiti.

Drugo je pitanje je li nam takav rječnik koji zahtijeva mnogo rada vrsnih stručnjaka najpreči zadatak kad nam nedostaju drugi osnovniji rječnici. Taj bi prigovor bio opravdaniji kad bi bili krivi leksikografi za redosljed, ali nisu, već politika koja je sprečavala da se naše snage usmjere na preče poslove pa radimo ono što možemo, što je moguće, a ne ono što bi trebalo kao hitnije.

Sve je to trebalo reći ovom prilikom da ne bismo ocjenjujući luksuz, ili je možda ovom prilikom bolje reći raskoš, što taj rječnik u jednom smislu, ali pozitivnom, i jest, smetnuli s uma da njime dobivamo veliku vrijednost.

Ističući njegove prednosti, moramo se odmah zapitati ima li on i vrijednosti i za jezičnu kulturu hrvatskoga književnog jezika, kad ga već prikazujemo u Jeziku.

Prvo, natuknice su radene na temelju »književnojezičnog izraza u SR Hrvat-

skoj«, kako se stidljivo naziva hrvatski književni jezik jer autorima nije bilo dopušteno da ga slobodno tako nazovu i da kažu da je to rječnik s prvim hrvatskim stupcem. Naime ustavna je odredba jedno, a život drugo, jer neki moćnici autore rječnika prisiljavaju da im daju drugačije nazive. No unatoč tomu prikrivanju i unatoč tomu što »OER se predstavlja kao deskriptivni, a ne kao normativni rječnik« (str. VIII), ipak on u velikoj mjeri može poslužiti kao normativni jer svojim opisom daje dobre podatke, prvo stilskim oznakama kao *argo*, *arh* - arhaičan izraz, *euf* - eufemistični izraz, *fam* - familijarni izraz, *his* - historijski (koji se odnosi na prošlost), *kat* - u katoličkoj crkvi i drugima sličnima, zatim uputnicom, označenom strelicom (→), upućuje na bolje hrvatske riječi, i to s velikom mjerom točnosti, pa oni koji taj rječnik žele iskoristiti i u tom smislu, mogu se s velikim pouzdanjem osloniti na njega. Osobito to vrijedi za upotrebu tuđica koje su obrađene »prema jezičnom standardu u SR Hrvatskoj« i upućivane na domaće riječi tako da će svaki korisnik hrvatskoga jezika koji želi domaćim riječima zamjenjivati strane, ta su nastojanja u osnovi kulture hrvatskoga književnog jezika, moći to u dobroj mjeri činiti. To vrijedi i za domaće riječi pogotovu za one koje nisu uobičajene u hrvatskom književnom jeziku.

Često korisnik toga rječnika neće znati zašto je pojedina riječ upućena na drugu, ali to toliko ne smeta kad se s velikim pouzdanjem mogu osloniti na ta upućivanja.

Tako su npr. na domaće riječi upućene ove tuđice: *ablaut* → *prijevoj*, *abolición* → *ukinuće* → *poništenje*, *abolirati* → *poništititi*, *abonent* → *pretplatnik*, *abonirati se* → *pretplatiti se* → *pretplaćivati se*, *abonman* → *pretplata* → *predbrojka*, *abortirati* → *pobaciti*, *abortus* → *pobačaj*, *abrevijacija* → *kraćenje* → *kratica*, *abruptan* → *prijek* →

nesuvisao → *nenadan*, *abulija* → *bevoljnost*, *abundacija* → *obilje* → *bogatstvo*, *abusuz* → *zloporaba* → *zloupotreba*, da navedem primjere samo s jedne, treće strane, a nisu to na toj strani ni sve upute jer je još upućeno *Abesinac* → *Etiopljanin*, *abesinski* → *etiopski*, *abitura* → *matura*, *abonos* → *eban*, *Aca* → *Aco*. Već to pokazuje kakav je karakter toga rječnika.

Mogao bih navoditi još mnoge prednosti toga višejezičnoga rječnika, koji neki podcjenjuju samo zbog višejezičnosti, ali mislim da je i ovo dovoljno kao upozorenje potencijalnim korisnicima jer neće često uzalud posezati za njim, baš obratno, često će dobiti korisne obavijesti koje po naslovu ne bi ni očekivali.

Dakako da rječnik ima i slabijih strana jer s jedne strane nema pravoga uzora ni u svijetu, a ponajmanje u nas, a s druge strane što je teško u tako složenoj problematici kao što je naša, a zbog načelno suženih objašnjenja naći najbolji put, da bude što više podataka, a da sve bude kratko i jasno.

Prvo se tiče značenja. Na mnogo se mjesta riječima daju značenja i hrvatskim jezikom, ali ne svima. Tako je *abdikacija* 1 (odricanje, zahvala, ostavka) 2 (odreknuće od prijestolja), *bajadera* 1 (obredna plesačica) 2 (vrsta tkanine) 3 (vrsta slatkiša, slastice), *bagaš* arh (mjera za obujam), *bagatela* 1 (sitnica) 2 muz (kraća kompozicija), *badnuti* (ubosti), *abiturijent* (onaj koji je položio ispit zrelosti), ali ima riječi bez značenja i kad bi trebalo. Tako se za *abdest* kaže samo *mus* (= u muslimanskoj vjeri), a tek iz prijevoda na neke strane jezike saznajemo što to znači jer je na ruski prevedeno sa *abdest*, *ritual'noe omovenie*, na njem. *Ritualwaschung vor dem Gebet*. Potrebno bi i korisno bilo da je i tu hrvatski dodano *ritualno pranje* kad se značenja često dodaju. Time bi bio smanjen »luksuz«, a povećana obavijesnost i upotrebljivost, a tekst ne bi bio znatnije opterećen kad je već često tako opterećivan.

Ima i nedovoljno jasnih oznaka. Tako je *badelj*¹ u zagradi označen sa *stričak*, ali nije označen njihov odnos jer iza te natuknice dolaze prijevodi, saznat ćemo ga možda kod *stričak*, ali što ćemo sa *badelj*² gdje se kaže *zool reg*, prevodi se na strane jezike, ali se ne kaže kako je književno, hoćemo li tek preko stranih jezika saznati kako je književno, kad npr. engl. *spine loach* nademo uputu i na *legbaba*, a kod *legbaba* ne nademo oznaku *reg*. Ali zašto onda dva prijevoda tih istoznačnica.

Australijanac, *australijski* dobro su upućeni na *Australac*, *australski* jer ne samo da je drugo hrvatski standard, nego je sustavnije, ali zašto je *Amerikan* upućen na *Američanin*, a ne na *Amerikanac*, kojemu je bliži, to više što je *Američanin* upućeno na *Amerikanac*. *Etrurac*, *Etrurka*, *etrurski* upućeno je na *Etrušćanin*, *Etrušćanka*, *etrušćanski* kad je prvo bolje.

Dvogoče je upućeno na *dvogodac* iako to nije isto. *Dvogoče* je muško i žensko živinče, a *dvogodac* samo muško. Kako to treba riješiti u takvu rječniku, to je drugo pitanje, ali ne valja korisnike dovoditi u zabunu da je isto ono što nije.

Slično je s imenicama na *-ac*, *-ač*, *-lac*, *-lica*, *-lo* kad označuju osobe jer su nesustavno upućivane. Imenice na *-lo* stilski su obilježene i svojom tvorbom, dvaju su rodova (*s* i *m*), označuju oba spola (*m* i *ž*), imenice na *-lica* dvaju su rodova (*m* i *ž*), označuju oba spola (*m* i *ž*), a imenice na *-ac*, *-ač* i *-lac* samo su jednoga roda (*m*), označuju samo jedan spol (*m*), a samo po zastupničkom odnosu i drugi. Tako je *bajalo* → *bajač* → *bajalica*, *brbljalo* → *brbljavac*, *drijemalac* → *drijemalo*. Znam da tu zbog različite prakse nije lako označavati sustavne odnose, ali da pri upućivanju takvih primjera treba više razmišljati, sumnje nema.

Katkada ima ogrešenja i o sustavne odnose u pridjevima izvedenih od imeni-

ca na *-log* i *-logija* i sličnih što označuju osobu i struku kojom se ta osoba bavi, kad se prednost daje dužim pridjevima. Trenutačno u praksi vlada jezična pomodnost da se forsiraju duži pridjevi. I u Predgovoru Osmojezičnom rječniku nalazimo pomodno *etimologijski, zoologijski, filozofijski*, ali se za tom nodom ne valja povoditi, najmanje u rječniku. Većinom je u njemu dobro jer nalazimo samo kraće oblike kao što potvrđuju primjeri *akcentološki, anatomski, arheološki, bibliografski, demagoški, etimološki* (nasuprot predgovornom *etimologijski*), *etiološki* jer nema dužih oblika, ali su dani *antropološki* i *antropologijski*, svaki sa svojim prijevodima, većinom istima, s nastojanjem da se u nekim jezicima označi razlika, ali bez velikog uspjeha. Slično je i s *dijalektologijski* i *dijalektološki*, dok je *bakteriologijski* dobro upućen na *bakteriološki*.

Kad je posrijedi ime mjesta i pridjeva od njega, takvih kolebanja nema, dan je samo sustavni, kraći oblik: *abesinski, etiopski; australijski* je, kako je već rečeno, pravilno upućen na *australski* . . .

U čemu je problem može se lijepo vidjeti u mojoj *Tvorbi riječi* pod pojmom *sekundarna mutacija*, a ovo je upozorenje potrebno da Osmojezični rječnik ne bi podupirao lošu pomodnu praksu.

Našlo bi se i drugih napomena jer npr. crtica u polusloženicama utječe na abecedni red pa *auto-cestu* nećemo naći poslije *autobusni*, gdje joj je mjesto i gdje će je mnogi tražiti, a neće je naći, nego se nalazi poslije *autovakcina*, gdje je nitko neće tražiti nego će misliti da je u rječniku nema, pogotovu što u Predgovoru nema upozorenja na takav neočekivani redosljed. Čudno je što se za njemački jezik kaže da su u njemu »najvećim dijelom izostavljeni šatrovački izrazi, drastične psovke ili puki prostački izričaji«, a u francuskom »nismo prezali ni od riječi koje se u stilističkom pogledu smatraju vulgarnim ili opscenim« (str. IX). Kad je tako, pitanje je koliko je u ovaj, ipak znatno ograničen rječnik, bilo uopće potrebno unositi vulgarne riječi. One se ionako ne uče iz rječnika, a u stranim se jezicima i previše znaju, na našu sramotu.

Ima dakle još problema za raspravljanje, kao i neizrečenih pohvala, ali ovom prilikom i ne možemo više osim kratkih upozorenja i korisnicima i autorima istakavši na kraju samo da su autori savjesni i da će djelo biti velik domet naše leksikografije, koliko ljudske snage mogu i koliko (političke) prilike dopuštaju.

Stjepan Babić

KRATKE VIJESTI

8. prosinca 1989. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu svečano je obilježena 40. obljetnica Katedre za suvremeni hrvatski književni jezik. Na svečanoj osim povijesti i perspektive katedre iznesena su sjećanja na njezinog osnivača i dugogodišnjega profesora Ljudevita Jonkea. Kako je od njegove smrti 1979. prošlo deset godina, to je ujedno bila i mala, ali lijepa komemoracija i njegove smrti.

S.B.

U vezi s člankom Danijela Alerića o kiviji napominjem da sam pred neko vrijeme u američkom časopisu »National Geographic« pročitala veliki članak o kiviji (kiwi-fruit) u kojem je prvi australski uzgajivač izjavio novinaru da je naziv plodu dao prema imenu ptice kiwi. Zao mi je što ne znam ni broj ni godište.

Norma Lovrić

(Čitateljica nam je ovaj dopis poslala 30. 7. 1988, ali tada nismo imali rubriku kratkih vijesti pa ga nismo objavili. Mislimo da je ovaj datak zanimljiv i da ga je korisno objaviti.

S.B.